

Odumírání lesů a ochrana přírody

Ochrana přírody vycházející v 19. století z romantismu prodělala do současnosti několik zásadních proměn (což je celkem dostatečně známo a proto není nutné se zde touto historií zabývat). V poslední vývojové etapě nejvíce ovlivňují ochranářskou situaci v podstatě dva základní mezníky. Jsou to zákony o státní ochraně přírody (č. 1/1955 Zb. pro SR a č. 40/1956 pro ČR) a nástup imisního poškozování lesů. Po vydání zákonů výrazně vzrostl počet velkoplošných i maloplošných chráněných území (VCHÚ, MCHÚ), i když už před jejich vyhlášením vznikly Tatranský národní park (r. 1952) a chráněné krajinné oblasti Český ráj (1953) a Moravský kras (1955). Jistý čas pak byla dávana přednost vyhlásování VCHÚ. Vyhlásování MCHÚ v této době bylo stále ještě výrazně motivováno ochranou „přírodních“ ekosystémů, byť už ne tak rigorózně jako v prvních etapách ochranářských snah. Vyhlásování VCHÚ ovšem přináší do ochranářské problematiky nový moment, totiž nutnost sozologického řízení antropogenizované krajiny, která zahrnuje jak „přírozené“ ekosystémy, tak ekosystémy pozměněné lidskou činností. Racionální řízení VCHÚ vychází jednak z poznatků krajinné ekologie, jednak ze sozologické strategie, ale nakonec i ze socio-ekonomické základny. Už ze statutů VCHÚ je zřejmé, že se rozsah a dopad této problematiky realisticky neodhadl. Doba totiž nebyla politicky příznivá pro rozvoj sozologických opatření. Oficiálně se sice proklamuje kulturní význam ochrany přírody, ale ve skutečnosti zůstává státní ochrana přírody nerovnocenným partnerem ekonomických oborů (zemědělství, lesní hospodářství, turismus aj.). Submisivní postavení státní ochrany přírody se projevuje ve všech jednáních o řízení VCHÚ, čímž není řečeno, že nebylo dosaženo dílčích úspěchů.

Situace se pak ještě výrazně vyhrotila, zvláště ve vztahu k lesnímu hospodářství v období nástupu velkoplošného poškozování lesů antropogenními imisemi. Tyto střety jsou o to závažnější, že většina VCHÚ ČR má vysoké procento lesnatosti, v průměru 53 % (v rozptěti od 28 % — České středohoří do 83 % KRNP).

První velkoplošné chráněné území výrazně poškozováno imisemi, je CHKO Jizerské hory, kde se již koncem 60. let projevovale silné poškozování až odumírání porostů. Tak si vlastně už při vyhlášení CHKO (v r. 1967) nesla tato oblast do vlnu problémy. Budoucnost této problematiky určují dva nejdůležitější momenty: podcenění významu a rychlosti šíření imis-

ního poškozování lesů a monomanické zdůrazňování „maximální záchrany ohroženého dřeva“. Podcenění významu imisí může mít dva základní zdroje — politické a odborné, svou roli zřejmě ale sehrály oba. Státní lesy nechtěly „připustit“ poškozování lesů v jiných oblastech, pokud nebude vyřešena imisní problematika v Krušných horách; a k tomu asi měly sloužit i optimistické „prognózy“.

Resortní pohled-maximální záchrana dřeva v imisních oblastech vede jako každá maximalizace zákonitě k potlačení jiných celospolečenských aspektů. Dokládají to mimo jiné i ekologické důsledky těžby: tak např. v lokalitě Vlašský hřeben v Jizerských horách je na vytěžený 1 m³ dřeva v průměru erozí odneseno 0,2—0,3 m³ zeminy (někdy až 0,6 m³!). Hodnota zeminy (živin), stejně jako druhotných škod (např. zanášení vodních nádrží aj.) se do resortní ekonomiky nezapočítávají, stejně jako veškeré „ekologické“ újmy.

Obdobný, úzce ekonomický přístup se projevil i v zanedbání péče o genofond lesních dřevin, ač je tato povinnost legislativně uložena lesnímu hospodářství. Ostatně, tato péče musí být ve vlastním resortním zájmu — i když jde o vzdálenou budoucnost. Pod vlivem imisí už zanikly a stále ještě zanikají mnohé dílčí populace, včetně mimořádně významných genetických zdrojů, jako jsou např. smrkové ekodemy s rezonančním dřevem. Pro jejich záchranu se prakticky neudělalo nic.

Vztah lesního hospodářství k lesům dokresluje velmi ilustrativně i škody způsobené zvěří. Odhaduje se, že v současné době je v ČR zvěří poškozeno přes 80 000 ha (redukované plochy) smrkových porostů, z čeho pak asi 80 % porostů poškozovaných loupáním a ohryzem je napadeno hnilobou. Tyto škody dosahují při nerealistické ceně dřeva až několik miliard Kčs. K tomu lze přičíst i „ztráty“ dřeva v lese (odhadem okolo 4 mil. m³), a to jednak nastojato, jednak pokáceného, do kterého už bylo vloženo nemálo energie. Tato situace platí i pro VCHÚ. Ukazuje to názorně nárůst škod způsobených zvěří v Krkonošském národním parku (obr. 1), což svědčí zcela jednoznačně o vztahu Státních lesů k problematice ochrany přírody.

Současný styl hospodaření v lesích nerespektuje sozologické (a tím vlastně i celospolečenské) aspekty v CHÚ. Státní ochrana přírody nebyla (a dosud není) schopna hospodařit v lesích, ochranářsky je usměrňo-

Tab. 1. Charakteristika VCHÚ podle stupně zatížení a ohrožení imisemi

Skupina VCHÚ (viz text)	A	B	C
Plocha lesů v VCHÚ 10 ³ ha	45	245	278
Lesnatost:	39—60	28—60	51—83
rozpětí — průměr %	(44)	(47)	(69)
Počet lesních rezervací	0—12	0—15	5—22
Průměrný počet lesních rezervací	28	45	75
Průměrná plocha lesních rezervací ha	119	127	154
Celková plocha rezervací ha	3320	5698	11571

vat, co vyplývá z nadřazenosti aspektů ekonomických nad kulturními.

V současné situaci imisní kalamity padlo sozologické

paradigma, avšak státní ochrana přírody nerozpracovala novou strategii managementu CHÚ pod vlivem imisí. To zákonitě vedlo a vede k tomu, že jednotlivé správy postupovaly ve vztahu k lesnímu hospodářství rozdílně (viz např. povolení použití pesticidů v rezervacích při kalamitě v KRNP-u a v CHKO Jizerské hory aj.).

Státní ochrana přírody neměla a ani dnes nemá prostředky (technické, finanční aj.) k realizaci managementu chráněných území. Je zcela odkázána na spolupráci — a hlavně na lesní hospodářství. To přirozeně vyžaduje jasné definování cílů, strategie a taktiky, příp. operativních postupů na jedné straně a ochotu tyto požadavky akceptovat na straně druhé.

Dnes je nesporně obecné formulování nové sozologické strategie mimořádně aktuální. Ve zvýšené míře to platí pro CHÚ zasažená či ohrožená imisemi. Výchozí diskuse takové strategie musí být především „inventarizace“ problémů a predikce pravděpodobného vývoje imisního poškození lesů. Z těchto rozvah lze řešit sozologickou strategii v různých variantách.

Tab. 2. Spektrum poškození lesů a lesních rezervací a jeho pravděpodobný vývoj (10³ ha)

Skupina VCHÚ (viz text)	A				B				C			
	Lesy		Les. rez.		Lesy		Les. rez.		Lesy		Les. rez.	
	1990	2000	1990	2000	1990	2000	1990	2000	1990	2000	1990	2000
Poškození stupně: 0—I ^a	42	42	3100	3100	184	155	4270	3600	156	92	6481	3820
II	3	3	200	200	49	61	1140	1414	89	114	3700	4750
III + IV	+	+	20	20	12	29	288	684	33	72	1390 ^b	3001 ^b

^aobecně nastane zpravidla přesun z vizuálně nejistitelných poškození do mírného (zjevného) poškození

^bzahrnuje v KRNP-u i rezervace nad horní hranicí lesa

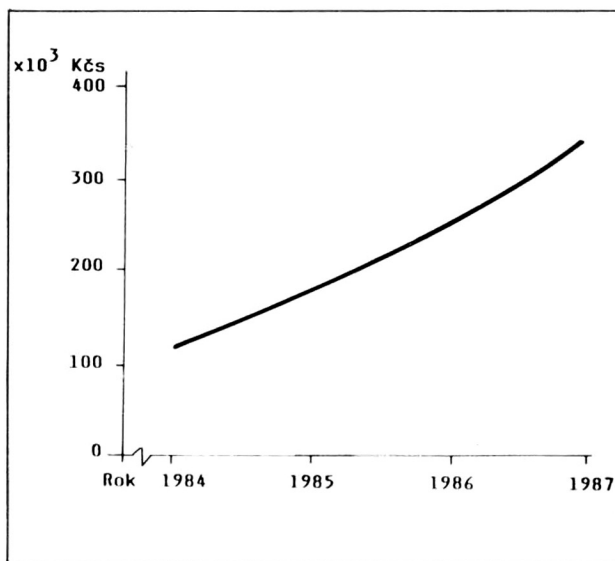
Tab. 3. Ekologicko-cenologický přehled velkoplošných chráněných území ČR

Skupina VCHÚ (viz text)	Lesní společenstva ± zonálního typu					Azonální až intrazonální
	planární až kolinní		submontánní až montánní		supra- montánní	
	Carpinion ^a	Quercetum (s. l.)	Eu-Fagion	Luzulo- Fagion	(Fago)- Piceetum	
A %	52	21	12	9	—	6
B %	2	11	33	25	21	8
C %	+	1	15	45	31	8 ^b
Monokult.	+	+	+++	++	+++	-/+ +++
Acidifik. ^c	+	+++	+	++	(+)	-/+ +++
	+/+	+	—	++	+++	—

^acenotické třídění je přirozeně velmi hrubé

^bzahrnuje i rašelinná (nelesní) společenstva (např. v Krkonoších)

^cjde o průměrné nebezpečí acidifikace půd (i po snížení emisí, resp. imisí)

I. Vývoj škod ohryzem a loupáním porostu v KRNP-A (sestaveno z údajů Kol. autorů, 1990).

Podrobná inventarizace imisního poškození CHÚ dosud neexistuje (přes nedávnou revizi SPR). Proto jsem se pokusil o hrubý odhad situace, přičemž VCHÚ rozdělují do 3 skupin podle poškození, či ohrožení. Jde o rozdělení na základě imisní zátěže v integraci s „ekologickou“ tolerancí lesních porostů.

● Skupina A (málo zatížená i ohrožená): Bílé Karpaty (5), Český kras (16), Podyjí (17), Moravský kras (19) a Pálava (20),

● Skupina B („střední“): Šumava (1), České středohoří (3), Žďárské vrchy (6), Třeboňsko (7), Křivoklátsko (8), Kokořínsko (13), Český ráj (18) a Blaník (21) a

● Skupina C (silně zatížená): Beskydy (2), Jeseníky (4), Slavkovský les (9), Jizerské hory (11), Labské pískovce (12), Lužické hory (14), Orlické hory (15), KRNP (10).

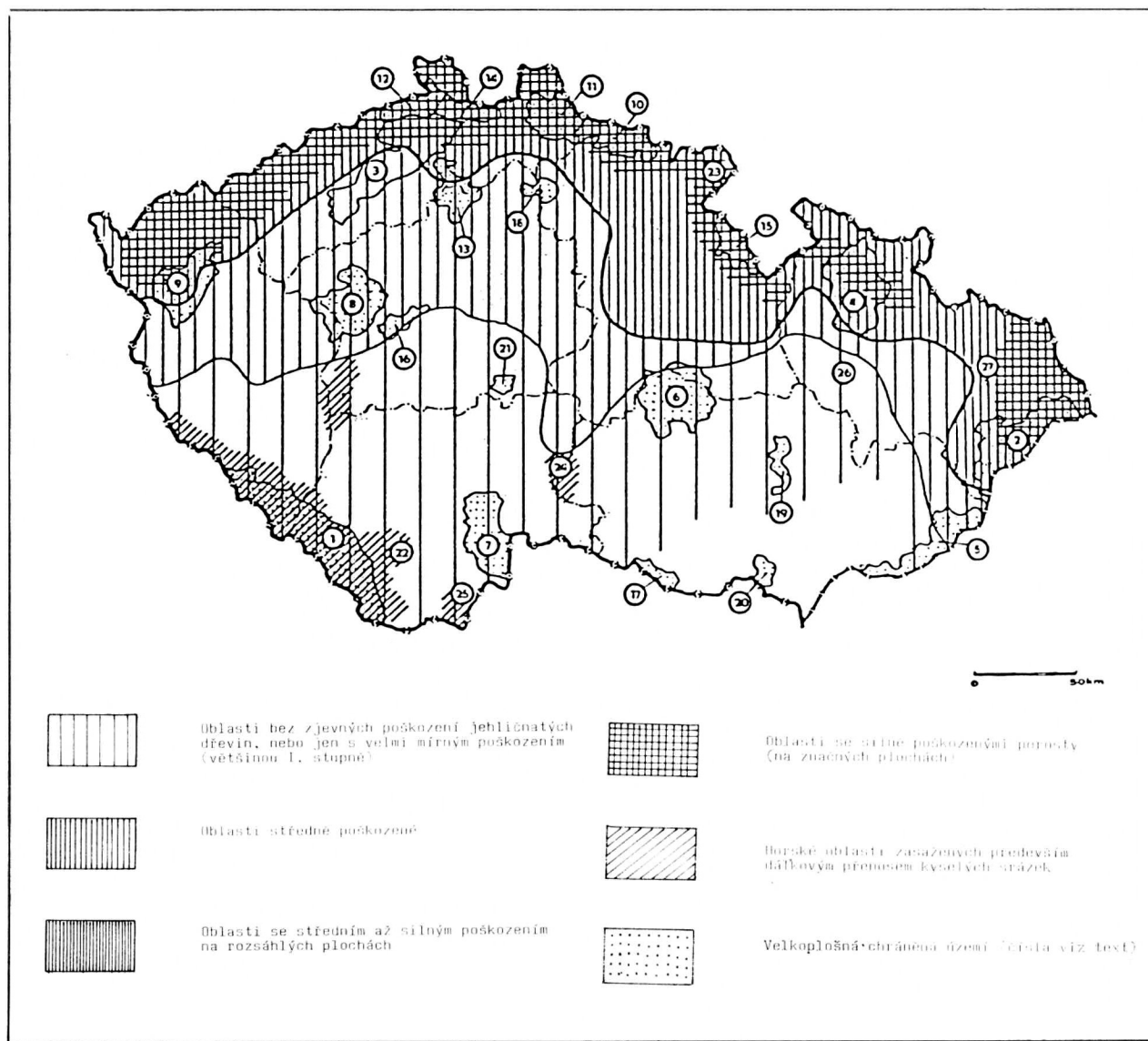
(Čísla v závorce viz obr. 2.)

Základní sozologickou charakteristiku těchto skupin shrnuje tab. 1. Z přehledu je zřejmé, že největší plocha lesů je v nejvíce postižených VCHÚ, kde je i nejvyšší lesnatost, počet i plocha lesních rezervací. Už tento přehled naznačuje, že sozologická problematika je soustředěna do horských oblastí, kde je také nejvyšší podíl poškozených lesů jak celkově ve VCHÚ, tak i lesních rezervací (tab. 2). I když jde jen o hrubé hodnocení, je jasné, že jde o značný objem sozologického managementu, a to jak preventivního, tak kurativního („léčebného“).

Důležitým momentem je další vývoj poškození lesů. Rozbor současných trendů omezování emisí i poškozování lesů nasvědčuje, že tento proces bude pokračovat (obr. 2) i přes veškeré snahy o redukcii emisí v některých státech. To ostatně potvrzují také jednání semináře NGO v Ede (Nizozemí) r. 1989 (Samek, 1990). Lze realisticky předpokládat, že ještě v prvních desetiletích příštího století bude rozsah sozologických úkolů obrovský (tab. 2). Platí to zvláště pro horské oblasti (tab. 3), kde i ekologické poměry komplikují management lesů (např. porosty na horní hranici lesa, která se nesporně pod vlivem imisí snižují).

K současné sozologické problematice je možný trojí přístup:

- výrazně postižená CHÚ, ať již SPR či VCHÚ zrušit, případně značně plošně omezit;
- management CHÚ omezit na minimum, a to včetně těžeb odumřelých porostů (např. Bavorský národní park aj.);
- pokračovat v současných intencích s tím, že lesní hospodářství ve VCHÚ bude respektovat sozologické požadavky (které vyjadřují široké celospolečenské zájmy).

2. Prognóza poškození lesů v ČR počátkem 3. tisíciletí.

Možná je i kombinace těchto strategických přístupů. Nicméně, ve všech případech je nutno vytýčit jasné organizační, technické a personální předpoklady a ty pak finančně a legislativně zajistit. Současné přístupy a vztahy státní ochrany přírody k ekonomickým oborům (zemědělství, lesní hospodářství, turismus) jsou neudržitelné. Pokud se nestanoví ekologické bariéry či limity hospodářské činnosti ve VCHÚ, není pravděpodobné, že by se stav CHÚ zlepšil tak, aby alespoň odpovídal v cizině běžným normám hospodaření v krajině.

Bylo by rozhodně žádoucí, aby se KRNAP stal

biosférickou rezervací, ve které by se ověřoval management lesů postižených imisemi. Problémovým protipólem by mohl být národní park — biosférická rezervace Šumava, kde by se ověřovala strategie prevence boje proti imisím, či jiným antropogenním vlivům. Konference IUCN v KRNAP-u v červnu 1990 naznačila, že mezinárodní spolupráce v této problematice je velice žádoucí a neustále aktuální, protože přes veškerá protiemisní opatření je nutno s imisním impaktem na lesy ještě delší dobu počítat. Ostatně i veškerá reparativní opatření vyžadují soustředěný výzkum a ověření.

